

ТРИУМФАЛНИТЕ ШЕСТВИЯ В РАННА ВИЗАНТИЯ. РИМСКОТО НАСЛЕДСТВО, ИДЕОЛОГИЧЕСКО ЗНАЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НА РИТУАЛИТЕ¹

Д-р Ангел Велинов - историк

Секция Средновековни Балкани

Институт за балканистика с

Център по тракология

Българска академия на науките

Една от най-забележителните черти на византийския обществен живот са триумфалните шествия. Чрез тях императорите се стремели да внушат идеята за непобедимостта на Византия и за благоволението, което Бог оказвал на владетелите. До голяма степен правото на власт се доказвало, чрез военните победи, а те от своя страна се демонстрирали нагледно пред населението на империята чрез организиране на триумфи. Римската традиция за организиране на триумфи била основата, върху която се развивали тези церемонии през ранновизантийския период. Били наследени редица елементи от римските триумфални шествия, като постепенно се добавяли и нови, свързани предимно с влиянието на християнството в империята и утвърждаването му като основна религиозна и обществена идеология. Също така редица други елементи от византийския обществен живот и церемониал, като акламациите, отправяни към императора, обредите по коронация, религиозните шествия и игрите на Хиподрума, също били повлияни от идеологията на победата и триумфа.

Традицията за организиране на триумфи² съществувала още от времето на Римската република, но получила най-голямо развитие в епохата на империята. Големите военни успехи през епохата на републиката в Рим водели до оказването на висока чест, свързана с *vir triumphalis*, познат по-късно като *triumphator* и се правела връзка с римската митология. Победилният пълководец бил обявяван за „цар на

---

¹ Настоящото изследване е резултат от проект с бюджетно финансиране „Средновековните Балкани: извори и интерпретации“, разработван от Института за балканистика с Център по тракология при БАН.

² Латинската дума *triumpus* или *triumphus* произхожда от старогръцката дума *θρίαμβος* със значение „празнична песен“ и „празнично шествие, процесия в чест на Бакх“. Думата е използвана също като епитет на Бакх и със значение „триумф“. Вж. съст. **Войнов, М., Дечев, Д., Георгиев, В.** и др. Старогръцко-български речник. София, 1943. 366 с.

деня“ и носел регалии, свързани с римските царе и Jupiter Capitolinus – пурпурно-златна toga picta, лаврова корона и червени ботуши. Пълководецът преминавал с процесия на колесница с четири коня до храма на Юпитер Капитолийски. Плячката и пленниците следвали неговия път, а армията вървяла зад тях. В храма той принасял в жертва на Юпитер два бели вола и полагал знака на неговата победа в краката на божеството.³

Идеята за победата и триумфа в древен Рим била свързана и с римските религиозни празници. Например на първи март се отбелязвал празникът dies natalis в чест на бога на войната Марс и също така се бележела годишнината от първия триумф на Публий Валерий Публикола през 504 г. пр. н. е., както и на шест други триумфа от времето на републиката и на първия триумф на Ромул.⁴ В някои случаи военачалниците сами определяли деня на триумфа. Например Помпей Велики отложил неговия трети и най-впечатляващ триумф от 61 г. пр. н. е. с няколко месеца, за да съвпадне с неговия собствен рожден ден (dies natalis). Според Плутарх триумфът бил толкова голям, че трябвало да се празнува два дни. Надписи, предхождащи процесията, посочвали народите, над които се триумфирало – понтийци, арменци, кападокийци, пафлагонци и др., а също така се споменавали и победените пирати. Споменавали се и завзетите крепости, кораби и плячка. Но се смятало за най-впечатляващо това, че той празнувал третия си триумф над третия континент. Първият бил над Африка, вторият над Европа, а третият над Азия.⁵

Моделът, по който се провеждали триумфалните процесии включвал няколко основни елемента – най-отпред вървели пленниците, зад тях трофейните оръжия, заедно с надписи и картини, представящи основните моменти от войната. След това вървели сенаторите и магистратите, а също и ликторите на военачалника. Те били следвани от победилния военачалник на колесница с четири коня, а близо до него яздели неговите офицери и най-възрастния му син. Армията на военачалника ги следвала невъоръжена, войниците носели лаврови корони, викали победни възгласи и пеели победни песни.⁶

---

³ **Versnel, Henk**, *Triumphus: An Inquiry into the Origin, Development and Meaning of the Roman Triumph* (Leiden, 1970), 84-93.

⁴ **Beard, Mary; Price, Simon and North, John**, “Imperial triumph and religious change,” *Religions of Rome*, Volume 1 (Cambridge University Press, 1998), 77.

⁵ **Plutarch**, *Plutarch's Lives with an English Translation by Bernadotte Perrin* (Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1917), 5. Ch. 44-46. Вж. също: **Feeney, Denis**, *Caesar's Calendar: Ancient Time and the Beginnings of History* (University of California Press, 2008), 148. Вж. също **Beard, Mary; Price Simon and North, John**, “Imperial triumph...,” 7.

⁶ **Versnel, Henk**, *Triumphus: An Inquiry...*, 95-96.

В епохата на империята военачалниците вече имали статут на легати на управляващите императори и много често не били удостоявани с право на триумф. Подобна идеологическа промяна се наблюдавала при триумфите на Октавиан Август (27 г. пр. н. е. – 14 г.). Последният триумф, отразен в *Fasti Triumphales*⁷ от 19 г. пр. н. е., вече въвеждал тези церемонии в императорския култ, при който върховната чест се полагала на императора.⁸

По отношение на процесията и нейната последователност настъпили някои изменения при триумфа на Август от 29 г. пр. н. е., когато той празнувал троен триумф за победите си на Балканите, над Клеопатра при Аквиум и в Александрия.⁹ Октавиан поставил магистратите зад него, а зад тях вървяла войската и по този начин процесията влязла в Рим.¹⁰ Докато по времето на републиката триумфите били голяма чест за военачалника, но и празник за римляните, то при триумфите на Август се забелязва тенденция за по-голямо фокусиране върху личността на победителя, което е отразено в *Res Gestae Divi Augusti*.¹¹ Също така той извършил своеобразно монополизиране на триумфите и запазил за себе си и за наследниците си образа на *triumphator*. След големия триумф от 29 г. пр. н. е., Август отказал да провежда други триумфи и също така наложил ограничения за провеждането на триумфи. В същото време той се възползвал от други церемонии за оказване на чест, издавал възпоменателни монети и строил паметници, в които се правела връзка с неговата личност и ролята му на *triumphator*.¹²

Внушаването на идеята за непобедимостта на римляните очевидно е било смятано за изключително важно. Показателно е, че дори начинът по който римляните реагирали на пораженията, напомнял за техните победи. Римляните имали дни в

---

⁷ *Acta Triumphorum* или *Triumphalia*, известни също и като *Fasti Triumphales*, са календар на римските магистрати, удостоени с празнична процесия – *triumphus* във връзка с важна военна победа. Вж. **Piranesii, Giovanni**, *Lapides Capitolini, Sive Fasti Consulares Triumphales Q Romanorum Ab Urbe Condita Usque Ad Tiberium Caesarem Bellum*, (repr. 2018). **The Oxford Classical Dictionary** ed. by **Hammond, N and Shulard, H**, Second edition, (Clarendon – Press, Oxford, 1970), 429-430.

⁸ **Itgenshort, Tanja**, *Augustus und der republikanische Triumph, Triumphalfasten und summi viri-Galerie als Instrumente der imperialen Machtsicherung* (Hermes 132. Jahrg., H. 4, 2004), 436-458, 439. **Beard, Mary; Price, Simon and North, John**, “Imperial triumph...,” 61-71.

⁹ **Gurval, Robert**, *Actium and Augustus: the Politics and Emotions of Civil War* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995), 25-36, 178. **Tronson, Adrian**, “What the poet Saw. Octavians Triple Triumph, 29 B. C. Jeremiah Markland’s. Conjectures at Propertius.” 3.11.52–53. *Acta Classica*, Vol. 42, 1999, Classical Association of South Africa, 171-186. Stable URL <https://www.jstor.org/stable/24595069>.

¹⁰ **Lange, Carsten**, *Triumphs in the Age of Civil War. The Late Republic and Adaptability of Triumphal Tradition* (Bloomsbury, 2016), 157-161.

¹¹ **Res Gestae Divi Augusti Carsten**, (The *Res Gestae* of Augustus as published in the Loeb Classical Library, 1924), Texts and English translation **Shipley, Frederick** Ch. 4., 350-352.

¹² **Hickson, Frances**, Augustus “Triumphator”: Manipulation of the Triumphal Theme in the Political Program of Augustus (Latomus, T.50), Fasc. 1, (Janvier=Mars 1991), 124-138, 124.

памет на пораженията – *dies atri*. Изтъквало се, че въпреки пораженията, те са несломими.¹³

По време на Римската република правилата за празнуване на триумф също търпели развитие. Валерий Максим споменава за закон за даването на право на триумф.¹⁴ Триумф се давал само за победа с над пет хиляди убити врагове и само след приключване на войната. Но окончателното решение за даване на право на триумф било политическо. В някои случаи римските военачалници командвали армии като частни лица и това било повод за оспорване на правото на триумф. Сула, например, възразявал срещу триумфа на Помпей, защото той командвал, оставайки *homo privatus*.

За идеологическото развитие на триумфите в Римската империя през I в. може да се съди по едно подробно описание на победните празненства, организирани през юни 71 г., в чест на победата на император Веспасиан (69–79) и Тит (79–81) над юдейските въстаници. Йосиф Флавий, който дава описание на триумфа,¹⁵ разделя събитията на три части. Първата церемония била организирана на Марсово поле (т. нар. *Comerium*) и била с военен характер. При втората част бил извършван същинският триумф. Той представлявал парад от една от портите на Рим (*Porta triumphalis*) до Капитолиума (*Capitolium*). Следващата част от триумфа била свързана с провеждането на религиозни церемонии на Капитолиума. Първоначално сенатът упълномощил Веспасиан и Тит да празнуват отделни триумфи, но те решили да бъде един.

При първата част на триумфа армията била изведена вън от града и построена в боен ред срещу *Porticus Octaviae*.¹⁶ След това императорът, облечен в лилави дрехи и увенчан с лавров венец, излязъл от храма на Изида (*Isis*). След това Веспасиан и Тит били посрещнати от сенаторите, следвани от официални лица и конници. След това

¹³ Вж. **Clark, Jessica**, *Triumph in Defeat. Military Loss and the Rome Republic*, (Oxford, 2014). **Rosenstein, Nathan**, *Imperatores Victi. Military Defeat and Aristocratic Competition in the Middle and Late Republic* (University of California Press, 1990).

¹⁴ **VALERIUS, MAXIMVS**, *FACTORVM ET DICTORVM MEMORABILIVM LIBRI NOVENI* 2.8.1. *Ob leuia proelia quidam imperatores triumphos sibi decerni desiderabant. quibus ut occurreretur, lege cautum est ne quis triumpharet, nisi qui V milia hostium una acie cecidisset: non enim numero, sed gloria triumphorum excelsius urbis nostrae futurum decus maiores existimabant.*

[Valerius Maximus \(thelatinlibrary.com\)](http://thelatinlibrary.com); вж. **Lange, Carsten**, *Triumphs in the Age...*

¹⁵ **Flavius, Josephus**, *De Bello Iudaico*, **B.Niese and J. von Destinon eds.**, Opera. (Berlin, 1887-94). Вж. **Ryberg, Inez**, “Rites of State Religion in Roman Art”, *Memoris of the American Academy in Rom*, 22, 1955.

¹⁶ **Flavius, Josephus**, *De Bello...*, 7, 121-124. Войската отправяла акламации към тях, които били последвани от „обичайните молитви“ и обръщение на Веспасиан към армията. С това тази част от церемонията завършила, а войниците били разпуснати и поканени на традиционен банкет, организиран от императора. Веспасиан и Тит се отправили към *Porta triumphalis*, където след кратка закуска се преоблекли в триумфални одежди.

двамата се изкачили на трибуна, разположена срещу портика, и заели местата си на тронове от слонова кост.

Втората част от триумфа започвала с жертвоприношения към боговете, извършени при Триумфалната порта (*Porta triumphalis*), последвани от парад през града до Капитолиума. Самият парад имал подчертано зрелищен характер. По време на шествието били показвани луксозни вещи, статуи на римски богове, зверове и богато облечени пленници. След това били показвани рисувани изображения на сцени от войната, като зад тях се излагала на показ плячката, заграбена по време на войната. Централно място в процесията заемали император Веспасиан и Тит, пред които била разположена статуя на богинята Виктория. Парадът приключил в храма на Юпитер Оптимус Максимус.

Лидерът на юдеите бен Гория бил екзекутиран в началото на третата церемония. Той бил убит на форума, като при това били извършени жертвоприношения. След това императорът се оттегил в двореца, където същата вечер бил организиран банкет по случай победата.¹⁷

Военните успехи на римляните и особено победните празненства, организирани в тяхна чест, били незаменимо средство за издигане на авторитета на римския император. В очите на обикновените поданици на империята победите на римския император и триумфите, свързани с тях, били впечатляващо доказателство за владетелските му качества. По този начин римляните били убеждавани в силата на държавата си и в правото си да властват над други народи, а най-вече в непобедимостта на империята си. Подобни събития изключително много засилвали чувствата на патриотизъм и лоялност към империята, а също така и към владетеля ѝ.

Важно за настоящето изследване е да се подчертае, че както Юдейският триумф на император Веспасиан и Тит, така и други триумфи на римски императори били отбелязвани и чрез издаването на възпоменателни монети. На тях били изсичани победни формули, чрез които се съобщавало за победените врагове и се подчертавала непобедимостта на империята.¹⁸ Всекидневната употреба на монети в различни краища на империята ги правила незаменимо средство за информация и въздействие

¹⁷ **Flavius, Josephus**, *De Bello...*, 7, 123-131.

¹⁸ Победата над юдеите била отбелязана чрез издаването на сестерции, които представят събитията, изобразени на щит, окачен на палмово дърво. На някои от тях са изобразявани и пленници. Такива монети са издадени в голямо количество през 71 г., като на тях е изписана победната формула *IUDEA CAPTA*. Други победни формули, които се срещат, са *DEVICTA IVDEA*, *ROMA VICTRIX*, *TRIVMPHVS PARTHICVS*, *FORTITUDO AVG. INVICTA*, *INVICTA VIRTUS VICT /ORIAE/ AETERNAE RIC*, 2, 67. вж. **Bellinger, Alfred**, *Victory as a coin type*. Numismatic Notes and Monographs (New York, 1962).

върху широки слоеве от населението. Освен всичко друго триумфите в Римската империя били и пълноценни празници, отразени в държавния празничен календар. Календарите с празнични победни възпоменания били една от най-видните черти на портиците на римските градове.¹⁹

През следващите векове броят на триумфите в Рим рязко спаднал. Триумфални елементи се срещат в императорските панегирици. Понякога императорите били удостоявани с *adventus* при посещението на някой провинциален град. Очевидно честото пребиваване на римските императори извън столицата се отразило върху практиката за празнуване на триумфи в Рим.

Триумфите, които празнувал император Константин I (304–337), бележат нова фаза в развитието на късноримските празненства на победата. Съществуват сведения за няколко победи, които той е празнувал. След победата си над Максенций през 312 г. той организирал триумфалното шествие в Рим, на което главата на мъртвия император била издигната високо, за да може всеки да я види. Победните празненства включвали обръщение към сената, организиране на игри и изпращане на победни съобщения до всяка от провинциите. Две години по-късно император Константин триумфирал над германите. По време на победните празненства били организирани зрелища с диви зверове и плачещи пленени „варвари“. Нов триумф император Константин I празнувал през 324 г. след победата си над Лициний.²⁰ Победните празненства на император Константин I показват ясен континуитет между празненствата на победата в късната Римска империя и по време на принципата. Прави впечатление обаче големият брой триумфални празненства при неговото управление. При това някои от тях били организирани след не толкова значителни победи над варварите, заплашващи империята. Освен това някои от триумфите били празнувани над победени съимператори (Лициний и Максенций). Тук вече не ставало дума за разгромени узурпатори, а за победи над пълноправни римски императори. Очевидно в тези случаи е било неуместно да се изтъква непобедимостта на империята и правото ѝ да властва над други народи. Бил необходим друг символ на легитимност и право. Защитата на християнството и най-

¹⁹ вж. **Magi, Filippo**, “Il calendario dipinto sotto Santa Maria Maggiore.” *Atti della pontifica accademia romana di archeologia serie 3*, Memorie II, I. (Vatican city, 1972).

²⁰ вж. **Barnes, Timothy**, “The Victories of Constantine,” *Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik*, 20 1976, 149-155; **McCormack Sabine**, *Art and Ceremony in the Late Antiquity* (Berkeley, 1981). **McCormick, Michael**, *Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West* (Cambridge University Press, 1990). 39. В първите години на управлението си император Константин Велики (304–337) празнувал два триумфа в Трир. Вероятно е бил организиран триумф и през 331 или 332 г., след победата на император Константин и сина му Константин II (337–351) над готите.

вече на християнската църква от враговете ѝ в империята вероятно е превърната в такъв символ.

От средата на IV век църквата започнала да играе съществена роля и да участва в празненствата на победата. Първото сведение за значително участие на църквата в празненствата на победата се отнася до времето на император Констанций (337–361). Владетелят организира празненства в Антиохия след победата си над персите през 343 г.²¹ При управлението на император Теодосий I (379–395) приготовленията за война вече включвали литургична процесия, която минавала през различни свети места, а участниците в нея се молели за божествена намеса в полза на армията. Очевидно църквата добивала все по-голямо значение при провеждането на празненства на победата и в церемониала като цяло.²²

Пораженията, които империята претърпяла през IV век, се отразили върху организирането на триумфи в империята. Те са засвидетелствани след битката при Одрин (378 г.) в съчиненията на Симахий²³ и Зосим.²⁴ Важен извор за триумфалните ритуали през IV-V в. са и някои църковни истории. Характерна особеност при тези извори е, че те дават сведения предимно за триумфи, празнувани след разгрома на някой узурпатор. Сведенията, които получаваме от Филосторгий²⁵, Сократ²⁶ и Йоан Ефески²⁷, са типичен пример в това отношение.²⁸ В тях откриваме и сведения за някои зрелища, които се организират в империята. Християнизацията на победните ритуали през този период пък е отразена в съчиненията на Атанасий Александрийски.²⁹

²¹ **Athanasius**, *Historia Arianorum*, 16, 2. **Opitz, Hans** ed., Athanasius Werke, 41 (Berlin, 1935). 16, 2, ch. 3, 4.; 191, 12-15. **Polemios, Silvius, haterculus**, A. Pegrassi ed., [Inscriptiones Italiae] 13.2, 1963, p. 404. Вж. **Stern Henri**, *Le Calendrier de 354. Etude sur soutexte et sur les illustrationis* (Bibliothèque archéologique et historique. Paris, 1932). Празненствата включвали възпоменателни паради с показване на пленници и изпращане на официални победни бюлетини, познати като $\square\epsilon\lambda\upsilon\nu\iota\kappa\alpha$ $\upsilon\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha\tau\alpha$ или просто $\square\epsilon\lambda\upsilon\nu\iota\kappa\alpha$. Има сведения, че много епископи от източната част на държавата, която принадлежи на император Констанций, участвали в този триумф.

²² **McCormick Michael**, *Eternal Victory...*, 109.

²³ **Symmachus**, Opera, **Seeck Otto**, ed. *Monumenta Germaniae historica, Auctores antiquissimi* (6. I., 1838).

²⁴ **Zosimi comitis et exadvocati fisci**, *Historia nova*, **Paschoud François** ed. (Paris, 1971).

²⁵ **Philostorgii**, *Historia ecclesiastica*, **Bidez Joseph** ed., *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte* (Lipsiae, 1897).

²⁶ **Socratis Scholastica** *Historia ecclesiastica*. **Migne, Jean** ed. *Patrologiae, cursus completus, Series graeca*, T. 67.

²⁷ **Johannis ep. Ephesi**, *Historia Ecclesiastica*, **Brooks, Ernest** tr. *Corpus scriptorium christianorum orientalium, Scriptorum Syri*, series 3. (Louvian, 1963).

²⁸ Други автори, като Комес Марцелин и Йоан Малала, също дават ценни сведения в тази насока: **Marcellini, Comes**, *Chronicon*, **Mommsen, Theodor** ed. *Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi*, II., 1894. **Joannis, Malalas**, *Chronographia*, **Dindorf, Ludwig** ed. (Bonn, 1831).

²⁹ **Athanasius**, *Historia Arianorum*....

Изключително важни за историята на византийския обществен живот през VI в. са сведенията, които дават Прокопий Кесарийски³⁰, Йоан Малала³¹ и Теофилакт Симоката.³² Те описват някои триумфални церемонии, униженията, на които били подложени узурпаторите, и зрелищата, организирани във връзка с празненствата на победата.

Организирането на триумфи, особено след големи военни поражения за империята, било използвано като средство за вдъхване на увереност у византийците, а същевременно и като средство за възстановяване на авторитета на имперската власт. Типичен пример в това отношение бил периодът след битката при Адрианопол, когато само за десет години разполагаме с шест съобщения за празненства на победата.³³ Очевидно римляните имали психологическа нужда от чествания на военни успехи, които да заличат спомена от голямото поражение при Адрианопол. В още едно официално съобщение от 379 г. се говори за победи над готи, алани и хуни.³⁴ На следващата година победите, спечелени до това време от двамата августи, били обявени на населението в Константинопол. На 24. IX. 380 г. император Теодосий I извършил триумфално влизане в столицата, но дори за Зосим или по-скоро за неговия първоизточник успехите на императора били твърде малки, за да се празнуват по този начин.³⁵

Сходни тенденции имаме и при управлението на император Анастасий (491—518). След непълен успех срещу Виталиан, който бил постигнат далеч преди решаването на изхода от борбата, военачалниците изпратили победен бюлетин в столицата. Това осигурило претекст на императора да огласи своята „победа“ под формата на благодарствени процесии и спектакли.³⁶

Изключително впечатляващи били ритуалите, с които император Теодосий I отбелязал разгрома над узурпатора Максим. Организирано било тържествено влизане в Емона (дн. Любляна), което се описва като триумф. Това събитие било отбелязано и със серия от церемонии и публични прояви из цялата империя. Най-

³⁰ **Procopii, Caesariensis** *De Bello Persico, Opera omnia*, **Jacobus, Haury** ed. T. I (Lipsiae, 1962-4). **Procopii Caesariensis** *Opera omnia*, **Haury Jacobus**, Vol. III, 1: *Historia quae dicitur arcana* (Ανέκδοτα), ed. (Leipzig, 1906).

³¹ **Joannis, Malalas** *Chronographia...*,

³² **Theophylacti, Simocattae** *Historiae*, **de Boor, Carolus** ed. (Lipsiae, 1887).

³³ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, p. 44.

³⁴ **Symmachus**, *Opera...*, 95. След като тези победи били обявени в Константинопол, за тях било съобщено и в Рим, където Симахий информирал сената за тези събития и изпратил поздравления до императорите.

³⁵ **Zosimi comitis et exadvocati fisci**, *Historia nova...*, 4, 33, I.

³⁶ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 62.

зрелищните празненства били устроени по време на посещението на император Теодосий I в Рим. Тази визита съвпадала по време с първата годишнина от смъртта на Максим.³⁷ По този начин било поставено началото на една дълга традиция от ежегодни чествания на въпросния триумф, която се запазила до VI в.³⁸ Друга традиция, която се утвърдила в края на IV в., била разнасянето на главите на узурпаторите по улиците на столицата и други градове в империята.³⁹ Тази практика била продължена и получила широко развитие през византийския период. Отрязаните глави, които често заемали централно място сред знаците на победата, били превърнати в зловещ и зрелищен знак, който символизира разгрома на враговете. Дори и тази практика била използвана за демонстриране на подкрепата, която Бог оказва на победителите.

Издигането на Константинопол като водещ политически център на империята довело и до съществени промени в публичния церемониал. Тези тенденции се отразили и върху празненствата на победата в Римската империя. Промяната била свързана най-вече с влиянието, което развитите източни провинции оказали върху културата и манталитета на населението в империята. Представленията в цирка започнали да доминират при победните празненства, провеждани в източната част на империята. Още Темистий през 357 г. пише, че при всеки победен бюлетин Хиподромът се пълни с колесничари. Освен това той споменава, че били обявявани толкова много празнични дни, че гражданите е трябвало да почиват от почивните си дни.⁴⁰ Въведените в римския държавен календар игри (*ludi*) през V в. вероятно също са били игри на победата. На 6. IX. 421 г. в Константинопол било съобщено за една голяма победа над персите. Споменатите игри (*ludi*), провеждани на 3. IX. 421 г., вероятно са били в чест на тази победа, за която може да се предположи, че е била постигната на същата дата.⁴¹

Характерната за източните провинции на империята традиция да се организират победни празненства в цирка достигнала и до Стария Рим. Император Валентиниан

³⁷ Вж. **Ensslin, Maximus**, Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, 14, (Stuttgart 1930). На Хиподрома в Константинопол император Теодосий издигнал обелиск в чест на победата, вж. **Bruns, Gerda**, "Der Obelisk und seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel," *Istambuler Forschungen* 7 (Istanbul, 1935).

³⁸ **Procopii, Caesariensis**, *De Bello Persico*..., 3, 4, 16, Според него победата над Максим била чествана с официален празник.

³⁹ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory*..., 45-48; Така например главата на узурпатора Евгений била показвана на различни места в империята и пред войската му.

⁴⁰ **Themistius**, *Orationes quae supersunt*., I. 82., Bibliotheca scriptorium graecorum et romanorum Teubneriana. **Shenkl, Heinrich; Downey Glanville and Norman, Albert** eds. (Leipzig, 1971), 22-23.

⁴¹ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory*..., 58

III (425—455), който идвал от Изтока, организирал победни празненства в градския цирк. Традиционният парад на позора бил пренесен на арената. Там били отрязани ръцете на узурпатора Йоан.⁴² Когато в Константинопол дошла вестта за смъртта на Йоан, император Теодосий II (408—450) наблюдавал състезания на Хиподрома. При вестта за събитието владетелят веднага прекъснал надбягванията и организирал благодарствена процесия, при която били пети химни и благодарствени песнопения. Самият император прекарал остатък от деня, участвайки в религиозна служба.⁴³ Ясно личи, че християнските ритуали заемали все повече място при отбелязването на победата, което бележи нарасналата роля на църквата във византийското общество. Подобна тенденция личи и от едиктите, включени в Теодосиевия кодекс, в който е отразена ролята на епископите. Епископът е главният религиозен и административен водач на църквата и за светската, и за религиозната общност.⁴⁴ Като църковни чиновници, на които са предоставени големи административни и съдебни права, епископите започват да играят и все по-голяма роля при победните празненства в империята.

При възпоменателните чествания на стари победи също се организирали игри в цирка. В края на VI в. такива игри били организирани в чест на една минала победа над персите. Представленията започвали с парад на слонове, пленени на изток.⁴⁵

Както беше споменато, по това време вече било традиция главите на победените узурпатори да бъдат разнасяни по улиците на столицата и в други градове на империята. Подобен ритуал бил извършен и през 488 г. След като император Зенон (474—491) езекутира Илл и Леонтий, главите им били тържествено разнасяни в столицата. Кулминацията на този парад била на Хиподрома, където символите на победата били тържествено показани пред народа и императора.⁴⁶ Тази практика започнала да се прилага и спрямо външните врагове на империята. Така например през 469 г. били организирани победни церемонии по повод пристигането на главата

⁴² **Philostorgii**, *Historia ecclesiastica*..., 149.

⁴³ **Socratis, Scholastica**, *Historia ecclesiastica*..., 792 А. Ритуалите, с които е отбелязана тази победа, имали по-скоро религиозен, отколкото чисто триумфален характер. Очевидно липсвал символ на победата, който да вдъхнови и означава триумфа. Такъв символ е могла да бъде главата на победения узурпатор.

⁴⁴ **Герджикова, Златомира**. Църковната йерархия според Теодосиевия кодекс. // *Щрихи към балканското средновековие. Изследвания в памет на проф. Николай Кочев*. Studia Balcanica. - 2009, 27, 27.

⁴⁵ **John of Ephesus**, *Historia ecclesiastica*, 3,2,,48, **Brooks, Ernest**, tr., *Corpus scriptorium christianorum orientalem, Scriptores Syri* (Louvian, 1936), 84, 2-13. Животните били изведени на Хиподрома, като водачите им ги спирали пред императорската ложа. Според Йоан Ефески там слонове се поклонили на императора и направили кръстен знак с туловищата си.

⁴⁶ **Joannis, Malalas**, *Chronographia* ..., 9-14.

на сина на Атила Денгезих. Очевидно този кървав символ на победата допадал на масовия вкус в столицата, тъй като се споменава, че зрелището привлякло много хора.⁴⁷

Може да се каже, че през VI век традицията за организиране на триумфи в Константинопол вече била утвърдена, но не така стояли нещата по отношение на провинцията. Едно от последните сведения за празненство на победата в провинцията се отнася до началото на VI в. То било организирано след победата на император Анастасий I над узурпатора Виталиан през 515 г. Съществено е да се отбележи, че при това честване не се споменава за тържествено събиране на хора, свързано с пристигането на победен бюлетин, нито със състезанията в цирка или уличните зрелища. Показателно е, че единственото сведение за честването идва от една проповед по време на служба, записана от Север Антиохийски, при която се възпоменавал разгрома на Виталиан.⁴⁸ Тази промяна следвала политическите тенденции в империята и значението, което придобила столицата. Значението на Стария Рим като политически център намаляло осезаемо след разделянето на империята от император Диоклециан (284–305). Появата на няколко владетели и установяването им в различни градове в империята довело до отнемане на монопола и политическото и идеологическо значение, което Рим имал при празнуването на триумфи. По-нататък падането на Западната Римска империя под ударите на варварите довело до издигане на значението на Константинопол като единствен политически център в империята.

Новите политически условия, както видяхме, започнали да оформят имперските победни празненства. Докато важността на триумфалния вход отстъпвала, популярността на представленията в цирка нараствала. Тази промяна отразявала цялостната тенденция в ритуалното представяне на монархията и вероятно идвала в отговор на масовия вкус. Същевременно още през V в. започнала да се развива нова форма на победни празненства - литургичните благодарствени процесии.⁴⁹

---

⁴⁷ **Marcellini, Comes**, *Chronicon...*, 469, 90, 95, 79. Също така през 498 г. глави на мъртви исаврийски въстаници били показани в Константинопол, след като император Анастасий I (491-518) потушил бунта. Някои от въстаниците били доведени оковани на Хиподрома по време на състезания. След това били хвърлени в краката на императора, който гледал от ложата си (*kathisma*). Вж. **Priscian**, *De laude Anastasii imperatoris*, 171-179, **Baehrens, Emil** ed., *Poetae latini minores*, 5 (Leipzig, 1883) 270. Също **Theophanes**, *Chronographia de Boor, Carolus* ed., (Lipsiae, 1883), 139.33-140.7. За императорското ложе вж. **Janin, Raymond**, *Constantinople Byzantine, Développement urbain et répertoire topographique* (Paris, 1964), 188-189.

⁴⁸ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 63; Север Антиохийски съставил и химн за разгрома на Виталиан, вероятно за същата или подобна служба. За триумфа на император Анастасий I вж. **Marcellini Comes**, *Chronicon...*, 99.7-10.

⁴⁹ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 63.

Теофан Изповедник.⁵⁰ дава много ценни сведения за триумфалните обичаи във Византия през този период. Той прави сравнително подробно описание на победните празненства, организирани от византийските императори през VI и VII в. Акламаците на димите и унижението, на което били подложени пленниците при тези ритуали, също са добре представени. Ценни сведения дава и Йоан Лидийски.⁵¹ Авторът говори както за императорските, така и за консулските триумфи.

През византийския период настъпили и важни промени по отношение на процеса на организиране на триумф. В римската традиция първата стъпка в процеса, който водел до организиране на триумф, било съобщението за победа. В републиканския и ранноимператорският Рим т. нар. „лаврово писмо“ или *littera laureata* било традиционна форма на победен бюлетин, изпращан в столицата.⁵² Традицията оцеляла до VII в., когато вече настъпили промени, свързани с християнизацията на империята. Например победният бюлетин на император Ираклий (610–641) от 15. V. 626 г. бил четен от амвона на църквата „Св. София“.⁵³

Основните направления, в които се развивала въпросната церемония, могат да се разделят на три главни групи: супликации⁵⁴, триумфален парад и игри на победата.⁵⁵ Докато римският триумф бил добре дефинирано и подробно описвано събитие, то във Византия нямало ясни правила за организирането на празненства на победата.⁵⁶ Строгите разграничения по отношение на празненствата на победата все още били определящи и по време на управлението на император Константин I. Например, победоносното му влизане в Рим през 312 г. било отбелязано като „*adventus*“, дори при условие, че триумфалната арка, издигната в чест на събитието, била наречена

---

⁵⁰ **Theophanes**, *Chronographia*... Сведенията на Теофан за празненствата на победата, организирани от византийските императори, се допълват от житието на Теодор Сикеот, където се разказва за триумфите, чествани от император Ираклий (610–641). Вж. *Vita Theodori Syceotae*, **Festugière, André** ed., *Vie de Théodoré de Sykéon, Subsidia Hagiographica*, 48 (Brussels, 1970).

⁵¹ **John, Lydos**, *De magistratibus populi Romani*, I, 38, **Wünsch, Richard** ed., Leipzig, 1903. **John Lydos**, *De Mensibus*, Wünsch Richard ed. (Leipzig, 1898).

⁵² Вж. **von Premerstein Anton**, *Litterae laureate*, **Ensslin Maximus** Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*..., 1014. **Halkin Léon**, *Supplikationen, La supplication d'action de grâces chez Us Romains*. (Bibliothèque de la Fac. de Phil, et Lettres de l'Univ. de Liege, fasc. 128.) 134. (Paris: Les Belles Lettres, 1953) 80–87. Вж. *Chron Pasch.*, S. Dindorf ed., 727.9.14.

⁵³ *Chronicon Paschale*, **Dindorf, Ludwig**, ed. (Bonn, 1832), 727, 737.

⁵⁴ Традицията идва от Римската република. В случай на голяма криза или успехи републиканският сенат гласувал дни за супликации (*suplicationes*), по време на които храмовете били отворени и се извършвали жертвоприношения.

⁵⁵ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory*..., 11–13. За римските триумфи по-подробно вж. **Versnel, Henk**, *Triumphus: An Inquiry*...

⁵⁶ **Mango, Cyril**, „The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate,” *DOP*, 54, 2000, 173–188, - вж. по-специално, с. 183.

“arcus triumphis insignis”.⁵⁷ Все пак новият автократичен символизъм повлиял на някои елементи от победните празненства. Късноримските императори се возели, седнали на триумфално превозно средство, декорирано със злато и скъпоценни камъни.⁵⁸

Във Византия продължила да съществува и традицията знатните лица от Константинопол да посрещат императора в столицата с дарове- лавров венец и златна корона⁵⁹. Този обичай може да се свърже с елинистическите и римските традиции за посрещане на владетел при триумф или при обикновено пристигане. Според древната римска традиция владетелят бил посрещан със златен венец, познат като *aurum coronarium*.⁶⁰

Първото победно празненство при управлението на император Юстиниан I (527—565) вероятно се е състояло след успеха срещу персите при Дара (530 г.). На Йоан Лидийски била възложена задачата да състави подходящо съобщение за битката. През същата година бил празнуван и триумф след победата, която военачалникът Мундо спечелил над българите. На Хиподрома бил организиран парад, който включвал показване на плячка и пленници, сред които бил и владетелят на българите.⁶¹

Характерно за триумфите, провеждани по времето на Юстиниан I е нарушаването на императорския монопол върху победата. Победилите военачалници водели триумфалните шествия, което ги превръщало в централна фигура в празненствата на победата. Тази тенденция личи, например при триумфа, описан от Прокопий Кесарийски, след голямата победа, която военачалникът Велизарий постигнал в Африка.⁶²

⁵⁷ *Chronographus a.354*, **Degrassi, Attilio** ed., *Inscriptiones Italiae 13.2*, 1963. Според този извор 28. X. е определен като “Evicto tyranni”, а 29. X. като “Adventus Divi”, празнуван с надбягвания.

⁵⁸ Според повечето описания това превозно средство се наричало “curgus”, но релефът от арката на император Константин I и сведенията, които дава Амиан Марцелин, показват, че по това време стандартно превозно средство за подобни церемонии било “carpentum”. **Ammiani, Marcellini**, *Rerum gestarum libri, qui supersunt*, **Clark, Charles**, ed., v. I-II. (Berolini, 1910-1915), I, 85; вж. **Weber, Winfried**, “Die ReliquienproceSSION auf der Elfenbeintafel des Trier Domschatzes und das kaiserliche Hoffceremoniell,” *Trier Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trier Landes* 42, 1979, 140-147.

⁵⁹ **Constantin, Porphyrogenitus**, *De ceremoniis aulae byzantinae libri duo* (Περὶ βασιλικῶν ταξειδίων), **Reiske, Johan**, ed. (Bonn 1829-30), 497, вж. също, 504-506. Тези служители обикновено излизали от столицата, за да посрещнат императора в околностите ѝ, но след това се връщали в града и организирали ритуалното посрещане на владетеля. По време на това посрещане императорът получавал обичайните дарове - лавров венец и златна корона.

⁶⁰ **Klauser, Theodor**, “Aurum coronarium,” *Römische Mitteilungen*, 59, 1944, 129–153.

⁶¹ **John, Lydos**, *De magistratibus...*, 116, 5-15. За победата на Мундо и триумфа след нея вж. **Marcellini, Comes**, *Chronicon...*, 103, 7-10.

⁶² **Procopii, Caesariensis**, *Opera omnia...*, 456, 7-13. **John, Lydos**, *De magistratibus...*, 56, 1-6, Прокопий също споменава, че е обичайно за римския император да носи лорос, когато празнува триумф над пленен владетел (ὄταν βασιλευσιν ἀπὶ χυμάλωτοιο θριαμβεύσαι). Терминът „лорос“ (λωϋρος) се среща през VI в. в

Нарушаването на императорския монопол върху победата в първите години от управлението на император Юстиниан I вероятно се дължало на някакви временни обстоятелства, които му пречели да оглави триумфа. Жестокото потушаване на бунта „Ника“ през 532 г. най-вероятно правило Юстиниан I твърде непопулярен в столицата. Авторитетът на владетеля и неговата власт вероятно все още не били утвърдени. От друга страна, императорът не можел да си позволи популярността на Велизарий да засенчи неговата. Популярността на една или друга личност лесно можела да създаде риск от узурпиране на властта в империята, което било често явление във Византия. Императорът трябвало да бъде източник на победата, символ на която били триумфалните празненства. В очите на византийците те доказвали силата, способностите и божествената подкрепа, която владетелят притежавал. Подобни съображения вероятно накарали Юстиниан I да отреди много по-малка роля на военачалниците при провеждането на следващите празненства на победата. След поредната победа на Велизарий (отново над остготите) бил организиран твърде нетипичен триумф. Зрелищата, организирани по повод на празника, включвали показването на плячка, но били организирани в императорския дворец и следователно предназначени за малък брой зрители. Никакви специални почести не били оказани на Велизарий. По сходен начин протекло победното празненство след победата на Нарзес над остготите през 552 г. Когато в Константинопол пристигнала вестта за поражението на остготите, пленяването на краля им Тотила и отвоюването на Рим, бил организиран триумф. Но церемониите, с които била отбелязана тази победа, били наблюдавани само от малък брой висши сановници. Трофеите от победата били тържествено хвърлени в краката на император Юстиниан I пред очите на присъстващите.⁶³

При триумфите на император Юстиниан I се увеличили и християнските елементи в ритуалите, както и маршрута на процесията.⁶⁴ Несъмнено християнизацията на византийското общество водела и до промяна в триумфалните практики. От

смисъл на позлатен раменен пояс. Той представлявал лента от кожа - дълъг шал и по-специално тежкия епитрахил, дълъг около пет метра и инкрустиран със скъпоценни камъни. Лоросът бил носен от императора и императрицата при тържествени случаи (Великден и др.). Лоросът бил аранжиран под формата на буквата „X“ върху горната част на тялото. Едната част падала право надолу отпред, а другата пресичала гърдите отляво надясно. Вж. *Oxford Dictionary of Byzantium*, II (New York-Oxford, 1991), 1251.

⁶³ За триумфа след победата на Велизарий вж. **Procopii, Caesariensis**, *Opera omnia...*, 298, 2-10. За следващия триумф вж. **Joannis Malalas Chronographia...**, 228, 18-24.

⁶⁴ **Constantin, Porphyrogenitus**, *De ceremoniis...*, 497-498. След разгрома над кутригурите, Юстиниан I отбелязал триумф, при който посетил християнски светилища.

началото на VI в. в тези церемонии навлизали и литургични елементи.⁶⁵ И други литургични елементи били включени през VII век в императорското триумфално влизане, като по такъв начин синтезът на наследените римски традиции и новите християнски ритуали добил завършен вид.⁶⁶ По-нататък навлизането на литургични елементи в триумфите било свързано с приемането и издигането на Богородица като защитничка на Константинопол след обсадата от авари, славяни и перси през 626 г.⁶⁷

Очевидно за Юстиниан I било важно да бъде представен като побеждаващ император, което най-вероятно успял да постигне към края на управлението си. Тази промяна личи и от мозайката на входа на двореца – вестибюла Халки. Изображението представлява съчетание на елементи от различни победи, обединени във всеобхватен владетелски триумф.⁶⁸

Идеологията на победата е отразена и в законодателните актове на Юстиниан I. В Дигестите императорът е представен с поредица победни титли които също така отразявали победите и на редица други императори. Очевидно някои от тези титли били анахронизъм и отразявали само спомена за някогашните победи на империята, но те също внушавали идеята за победа и власт.⁶⁹ Тази идея била пряко свързана с идеята за триумфирането на владетеля. Друг важен елемент, който личи в законодателните актове на Юстиниан I, е идеята, че победата е осигурена за императора чрез Божията подкрепа и справедливостта на приетите закони.⁷⁰

При наследниците на император Юстиниан I за кратко бил нарушен императорския монопол върху триумфите.⁷¹ Друг елемент при отбелязването на

⁶⁵ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 63. Също така настъпили важни промени по отношение на триумфалното влизане. Неговата важност намалела, докато важността на представленията в цирка започнала да нараства. Освен това триумфите станали монопол на Константинопол.

⁶⁶ **Bury, John**, *History of the Eastern Roman Empire from Arcadius to Irene*, Т. 2 (London, 1889), 304-308.

⁶⁷ **Wellesz, Egon**, "The Akathistos. A study in Byzantine hymnography," *DOP*, 9-10, 1955-6, 143-174, по-специално 145-152. Най-вероятно по това време известният химн Акатист бил адаптиран като класическа византийска победна ода, посветена на Богородица.

⁶⁸ **Mango, Cyril**, *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople* (Copenhagen, 1959), 32-34.

⁶⁹ *Corpus Juris Civilis*, **Krüger, Paul** ed., Т. I (Berlin 1888), 10. Пасажът с победните титли гласи:

Император Цезар Флавий Юстиниан Алеманикус
Готикус, Франкикус, Германикус, Антикус,
Аланикус, Вандаликус, Африканус, Благочестив, щастлив
Славен победител и вечен Август триумфатор.

⁷⁰ *Corpus Juris Civilis...*, предговор към "Institutiones", също Т. II, 77-79.

⁷¹ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 79. За триумфа на Тиберий вж. **Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgi Monachus**, ex recognition **Bekkeri, Immanuelis**, (Bonnae 1838), 251-252. Има сведения за триумф, вероятно на цезаря Тиберий Константин, при който вероятно била чествана победата над персите през 576 г., но скоро самият Тиберий (578–582) възстановил принципите на императорските прерогативи. Поводът за празнуване на триумф от Юстин II (565–578) били военните успехи на Маврикий. На военачалника била оказана специална чест под формата на церемониален прием.

триумфи бил засилването на ролята на игрите и състезанията при празненствата. През 589 г. император Маврикий (582—602) чествал триумф над персите, при който имало конни състезания, игри и веселие. Според Теофилакт Симоката това е обичаен начин на празнуване при ромеите (ὡς εἰθίσται Ῥωμαίοις πανηγυρίζουσιν).⁷² Това сведение показва, че победните празненства били превърнати във важен елемент от публичния и обществен живот на империята. Също така според един анонимен трактат за стратегията от VI в., циркът и специално театърът допринасяли съществено за провеждането на триумфите, когато те били съпътствани с пленници, водени през цирка.⁷³

Същевременно се развивала и споменатата друга тенденция по отношение на празненствата на победата, която била свързана с християнизацията на византийското общество. Например, победата на Приск - военачалник на император Маврикий, и последващият успех на Татимер през 592 г. били отбелязани с литургична служба, която имала характер на всеобщо бдение в „Св. София“. След това присъстващите се молели за бъдещи победи на император Маврикий.⁷⁴ Честването на победи в провинцията през този период имало почти изцяло религиозен характер. Христос бил изтъкван като решаващ фактор за победата. Например, след победата над персите при Мартиропол (588 г.) епископ Дометиан създал нов празник в чест на спасението на града и определил молебен за мъчениците, дарили победата.⁷⁵

Както беше споменато, във Византия нямало и ясни критерии за това кога и как трябва да бъде празнуван триумф, и това позволявало свободното въвеждане на различни нови ритуали при победните празненства. Император Константин VII (905—959) в своето произведение „За церемониите“ се опитал да внесе яснота в това отношение.⁷⁶ Един от основните елементи било влизането на императора в

⁷² **Theophylacti, Simocattae** *Historiae...*, 120.

⁷³ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 69.

⁷⁴ **Theophylacti, Simocattae**, *Historiae...*, 235. За този род служби вж. **Baumstark, Anton**, „Nocturnal laos. Typen frühchristlicher Vigilienfeier und ihr Fortleben vor allem in römischen und monastischen Ritus.“ *Liturgienwissenschaftliche Quellen und Forschungen*, 32, 1957, 134-8. Симоката споменава, че Татимер носи със себе си забележителни трофеи, които карат императора да се зарадва.

⁷⁵ **Theophylacti, Simocattae**, *Historiae...*, 199-201. В една от църквите на града епископът пеел победно песнопение в чест на Христос. Той призовавал присъстващите да възхваляват Бога, като казал, че откъдето се ражда славата, натам трябва да отива славословието. Епископът посочвал също така, че Бог се прославя в боевете чрез архистратега.

⁷⁶ Според Константин Багренородни пълен триумф включвал вход на императора през Златната врата, излагане на пленници и плячка, процесии по главната улица, а такива били триумфите на император Теофил през 831 г. (или 837 г.) и на Василий I (867—886) през 874 г. Маршрутът за връщане на императора в Константинопол обаче не бил строго регламентиран. Според един пасаж от „За церемониите“ имало алтернативни маршрути за завръщане на императора в столицата по суша и вода.

Константинопол през Златната врата, но тази практика можела да се променя според обстоятелствата.⁷⁷ Самата Златна врата била издигната още при Теодосий I като триумфална арка за неговото триумфално влизане в столицата (след 388 г.).⁷⁸

Вероятно тържественото влизане на император Фока (602–610) в столицата след победата над Маврикий също имало значение на триумф. Теофилакт Симоката споменава, че императорът влязъл в Константинопол на царска колесница, теглена от четири бели коня. Били организирани и надбягвания на коне. Главите на Маврикий и синовете му били показани като символ и знак за победата над съперника.

Победата на император Ираклий над персите била отбелязана със серия зрелищни ритуали.⁷⁹ Както беше споменато, победата била официално обявена в едно писмо (*epinikia*), прочетено на вярващите на празника Петдесетница (15.V.) от амвона на „Св. София“. Събитието направило силно впечатление на съвременниците, но церемонията била организирана в двореца Йерея, разположен на азиатския бряг на Мраморно море, южно от Халкедон. Теофан споменава, че всички излезли, за да посрещнат императора.⁸⁰ Младият император (Константин III) заедно с патриарх Сергей водели група за посрещане.⁸¹ Константин III (641–642) извършил проскинезис и прегърнал баща си, а привържениците им в града ги акламирали и запявали благодарствен химн. Извършените ритуали показват, че влиянието на литургичните процесии върху старите римски ритуали било много силно през VII в. Според Теофан, при влизането си в столицата, императорът бил съпроводен и възхваляван от хора, носещи маслинови клонки и лампи. По-късно бил организиран

⁷⁷ **Theophylacti, Simocattae, *Historiae*...**, 174. Така например, през 559 г. при завръщането си от Селимврия Юстиниан I минал през Харисийската (Адрианополската) врата, а при влизането му в двореца били рецитирани триумфални адреси или акламации (θριαμβευτάλιον).

⁷⁸ **Беляев, Дмитрий.** Очерки, материали и заметки по византийскимъ древностямъ, Богомольные выходы византийскихъ царей въ городскіе и пригородные храмы Константинополя. // *Byzantina*. – С. Петербург, 1906, Кн. III, с. 21.

⁷⁹ Вероятно Ираклий провеждал победни празненства и преди това. От разказа на една история, която се случила в Грузия, личи, че бил организиран *adventus* за отбелязване на завръщането на император Ираклий от Цезаря. вж. *Vita Theodori Syceotae*..., 125.

⁸⁰ **Theophanes, *Chronographia*...**, 327-328. Йерея бил един от любимите дворци на Ираклий около столицата, вж. **Janin, Raymond, *Constantinople*...**, 149, 498. Според някои автори посрещането вероятно е било извършено само от тесен кръг византийски аристократи. Вж. **McCormick, Michael, *Eternal Victory*...**, 71. За официалните поздравления на императора в Йерея вж. императорското послание за пристигане (*adventus*), запазено сред сведенията, приписвани на император Константин Багренородни, **Constantin, Porphyrogenitus, *De ceremoniis*...**, I, 495-497.

⁸¹ **Theophanes, *Chronographia*...**, 328. За ролята на патриарх Сергей при управлението на Ираклий вж. **Van Dieten, Jan, *Geschichte der Patriarchen von Sergios I bis Johannes VI. (610-715). Geschichte der griechischen Patriarchen von Konstantinopel (Amsterdam, 1972).*** Присъствието на патриарха на тази церемония вероятно може да се отдаде на извънредната роля, която Сергей имал в администрацията на Ираклий.

парад на пленени слонове през Хиподрума. Също били организирани състезания, а празникът продължил няколко дни.⁸²

При наследниците на Ираклий за дълъг период почти няма сведения за триумфи.⁸³ Очевидно пораженията, загубата на огромни територии и кризата, в която изпаднала Византия, създали неблагоприятна среда за провеждане на такъв род церемонии. Също така са запазени много малко наративни извори, отнасящи се до епохата след Ираклий, а те са основни за историята на церемониала. Император Константин Багренородни много години по-късно споменава, че това били времена, в които византийските историци е било по-добре да потънат в мълчание.⁸⁴

Възникнали като празненства на победата в Римската империя, триумфалните шествия променяли своя характер, следвайки развитието на римското общество и политиката на държавата. Честването на големи военни успехи утвърждавало сред римляните чувството за сила и непобедимост, а победилите военачалници били удостоявани с голяма чест. Триумфите по време на републиката били свързани също така с римската религия и съдържали елементи, които свързвали триумфиращия военачалник с римските царе.

Постепенно триумфите в Римската държава се превърнали в средство за утвърждаване на популярността на един или друг политически деятел. Измененията в държавата, свързани с концентрирането на власт и богатство в отделни личности, довели до превръщането на триумфите в пропагандно средство за „лична употреба“. Тази тенденция добила относително завършен вид по времето на Октавиан Август, който наложил своеобразен монопол върху честването на триумфи.

Тенденцията триумфите да се концентрират върху личността на победителите продължила и при триумфа на императорите Тит и Веспасиан над юдейските бунтовници. Важно място при този триумф заело и възкачването на двамата победители на платформа, където седнали на тронове от слонова кост и приемали акламации от войската и народа.

При триумфите на император Константин Велики имало тенденция за организирането на повече зрелища и игри при празнуването на триумфи. Очевидно императорът отдавал голямо значение на тези церемонии, тъй като при неговото

⁸² **Nicephorus**, *Breviarium, Nicephori Constantinopolitani, Opuscula historica*, **de Boor, Carolus**, ed. (Lipsiae, 1880), 22.

⁸³ **McCormick, Michael**, *Eternal Victory...*, 72.

⁸⁴ **Constantine, Porphyrogenetus**, *De administrando imperio*, **Moravcsik, Gyula** and **Jenkins, Romilly** eds., *Dumbarton Oaks Text, I* (Washington, 1967), 86: Τουτο δε παρα τοις ημετέροις ιστορικοις ου γεεγρατται.

управление се организирали множество триумфи, дори след не толкова значителни победи. Друга важна тенденция, която съществувала през този период, било навлизането на християнски елементи в празненствата на победата. Първите подобни сведения са от времето на императорите Констанций (337—361) и Теодосий I (379—395) и отразяват нарастващата роля, която новата религия и християнската църква започнали да играят в империята.

Пораженията, които империята търпяла през този период, водели до организирането на все повече триумфи след незначителни победи. Очевидно тези церемонии били използвани като пропагандно средство за възвръщане на вярата на народа в силата на империята и нейния владетел.

Нараснала и тенденцията сред византийското общество за търсене на свръхестествена защита от нашествия и бедствия, както и за търсене на свръхестествена помощ за победа над враговете. Християнските победни ритуали обаче все още не били строго определени и те до голяма степен се влияели от спонтанните реакции на столичното население и моментната нужда.⁸⁵ Победните празненства в края на VII в. и началото на VIII в. вече имали подчертано религиозен характер. Богородица била превърната в символ, който съсредоточавал в себе си надеждите на византийците за свръхестествена закрила и помощ срещу враговете. Идеологията на императорската непобедимост била трансформирана и приспособена към идеята, че Божията майка дарява победа.

Друга важна особеност на празненствата на победата, които се развили във Византия била идеологическата връзка между коронацията на император и неговите победи. Още в Римската империя правото да се проведе триумф било обвързано с върховната власт (*imperium*). Постепенно победните празненства се превръщали в символ на власт и авторитет. Във Византия се смятало, че този, който бил коронясван, щял да победи, защото имал Божията благословия. Византийците искали от него да бъде благочестив и да побеждава. От друга страна, нямало по-добър начин императорът да докаже, че е оправдал очакванията, от празнуването на триумф. До момента, в който място за провъзгласяване на император станала църквата, триумфалните шествия запазили много светски елементи. Те обаче били тълкувани в християнски контекст като доказателство за мощта на империята,

---

⁸⁵ *Naratio antiquior miraculi, BVM in obsidione*, Sternbach, Leo ed., *Analecta Avarica*, (Cracow, 1900), 16. След разгрома на персите, славяните и аварите, които обсаждали Константинопол през 626 г., била организирана спонтанна победна служба. Според сведенията на съвременниците патрицият Бонус, заедно с патриарха и тълпата, в отсъствието на императора организирали благодарствен молебен на мястото, където били прогонени варварите.

Божие то благоволение над неџа и най-вече над самия император. По този начин се правила идеологическа и религиозна връзка между коронацията и триумфа.

Както беше подчертано, триумфалните церемонии във Византия били натоварени с дълбок символичен смисъл, но същевременно те представлявали забавление и развлечение за тълпата. Те били празник, чрез който се възхвалявала не само силата на империята, а и качествата на нейния владетел. Триумфалните процесии във Византия били и един от начините за общуване между императора и народа. По този начин тези церемонии очертавали един своеобразен и впечатляващ символ на империята и на нейната култура, идеология и традиции.

TRIUMPHAL PROCESSIONS IN EARLY BYZANTIUM. THE ROMAN LEGACY, IDEOLOGICAL SIGNIFICANCE AND DEVELOPMENT OF RITUALS.

PhD Angel Velinov – Historian

Bulgarian Academy of Science

Institute of Balkan Studies and Center of Thracology

Medieval Balkans Department

Triumphal processions were among the most prominent features of Byzantine public life and ideology. Emperors used these celebrations to convey the idea of the invincibility of Byzantium and the favor that God bestowed upon them. During the early Byzantine period, victory celebrations were held based on Roman tradition. Gradually, new elements were added, mainly related to the influence of Christianity in the empire and its establishment as the main religious and social ideology. Also, several other elements of Byzantine public life and ceremonial, such as acclamations addressed to the emperor, coronation rites, religious processions and the Hippodrome games, were influenced by the ideology of victory and triumph.

In the Roman Empire, the celebration of great military successes reinforced the Romans' sense of power and invincibility, and victorious military leaders were accorded great honor. Triumphs during the Republic were also associated with Roman religion. Gradually, triumphs in the Roman state became a means of affirming the popularity of one or another political figure. Changes in the state, associated with the concentration of power and wealth in a few individuals, led to the transformation of triumphs into a propaganda tool through which many prominent Romans wanted to increase their popularity and influence.

A more significant change in rituals occurred with the triumphs of Emperor Constantine the Great (304–337). There was a tendency to organize more spectacles and games in the

celebration of triumphs. The emperor attached great importance to these ceremonies, since during his reign many triumphs were organized, even after not-so-significant victories. Another important trend that existed during this period was the introduction of Christian elements into victory celebrations. The first such records date from the time of the emperors Constantius (337–361) and Theodosius I (379–395) and reflect the growing role of Christianity.

There was also a growing tendency within Byzantine society to seek supernatural protection from invasions and disasters and to seek supernatural help to defeat enemies. However, Christian victory rituals were not yet strictly defined and were largely influenced by the spontaneous reactions of the metropolitan population and the need of the moment. Victory celebrations in the late 7th and early 8th centuries already had a distinctly religious character. The Virgin Mary was transformed into a symbol that concentrated the hopes of the Byzantines for supernatural protection and help against enemies. The ideology of imperial invincibility was transformed and adapted to the idea that the Mother of God grants victory.

There was no better way for the emperor to prove that he had justified these hopes than by celebrating a triumph. Until the church became the place for proclaiming an emperor, triumphal processions remained largely secular. However, they were interpreted in a Christian context as proof of the power of the empire, God's favor upon it and, above all, upon the emperor himself. In this way, the connection between coronation and triumph was given a religious and ideological meaning.

Triumphal ceremonies in the empire were loaded with deep symbolic meaning, but at the same time, they represented entertainment for the crowd. They were a celebration through which not only the power of the empire was praised, but also the qualities of its ruler. Triumphal processions in Byzantium were also one of the ways of communication between the emperor and the people. In this way, these ceremonies outlined a peculiar and impressive symbol of the empire and its culture, ideology and traditions.